

MÁRTON LÁSZLÓ

Egy tallér, két tallér

Pénzásó Pistáról sokmindent elmondtunk az előző fejezetekben. Ő az, aki már negyven éve mélyíti ugyanazt a gödröt az Ecsedi-láp egyik szárazulatán, amelyet újabban Ásotthalomnak hívnak a környéken lakók. Itt keresi negyven éve a magyarok kincsét, vagy ahogy ő mondja: itt egy nagy történelem van eltemetve, és azt neki kell a világra segítenie, mint a bábának a magzatot.

Elmeséltük róla, hogy fáradozása negyven éven át hiábavaló volt. Némelykor már olyan közel járt a kincshez, hogy jóformán rátapintott a csücskére, de aztán a kincs nagy csörgés-morgással mindannyiszor továbblódult a föld alatt, vagy mélyebbre húzódott négy-öt arasszal.

Az utóbbi néhány évben Pénzásó Pista elfáradt, megöregedett. Egyre lassabban, egyre kedvetlenebbül ásott. Nehezeére esett kihordani a gödörből a földet. Már tüzet rakni sem volt kedve; a csigabigát, madártojást, békát, mikor mit talált, nyersen ette, némelykor még mozgott a szájában. Nem volt előrelátó ember, mégis felködlött benne: talán hosszú élete sem lesz elegendő, hogy megtalálja a magyarok kincsét.

Egyszer, egy kora tavaszi napon, amikor kikapaszzkodott a gödör peremére sütkérezni, nehéz álom jött rá. Álmában megrendült és meghasadt a föld. Jött egy juhászlegény, amilyen ő is lehetett fiatalkorában, kézenfogta és levitte a föld alá. Hát, uramfia: lent a föld alatt kondérban volt ezüst, kádban arany, puttonyban a gyémánt meg a jó Ég tudja, miféle drágakő. Kondér fölött egy nagy fehér asztalon Földédesanyánk feküdt kiterítve. „Markolj bele gyorsan” – így szólt egy hang –, „mert mindjárt összezárul a föld!” Mire Pénzásó Pista szájába vett egy ezüsttallért, aztán belemarkolt Földédesanyánkba. Volt mit bepótolnia: negyven éve nem látott nőt, és most egyszerre csak markában tartja a föld összes kincsét. Aztán csattanást hallott, felébredt. Ott feküdt a gödör peremén, tavaszi verőfényben lucskosan. Szégyellte is magát. Elmondhatnánk, mit szorongatott a markában, de hátha az olvasó kitalálja. Váltig nyújtogatta nyelvét, simogatta fogatlan ínyét, mindhiába. Hanem aztán reggel erős csikarást, hasrágást érzett, és látta, hogy huzamos kínlódás utána bélsárral együtt egy ezüstpénzt is kisajtol magából. Azt bizony csakis álmában, sehogy másképp, soha máskor nem nyelhetette le. S ha egy ilyen álomban akad egy ezüstpénzre való igazság, akkor a többi dolog is igaz kell, hogy legyen abban, színi-igaz.

Így hát megüzente az uraságnak, hogy most már nagyon közel jár a kincshez. Minél távolabbról, minél homályosabban látja, annál közelebb jár hozzá.

Károlyi Sándor – ugyanis ő volt az uraság – irtózott volna kezébe venni Pénzásó Pista küldeményét. Inkább előszedett a zsebéből egy másik ezüsttalért, azt forgatta ujjai közt, azt nézegette aggodalmasan. Erősen hasonlított egymáshoz a két pénz, tulajdonképpen egyformák voltak. Nehéz lett volna megmondani, melyiket verte vidám szívvel, melyiket bosszús kedvében a pénzverő. Az sem látszott egyikben sem, hány hüvelykujj dörzsölgette, hány fogsor harapott rá, s hogy az emberi testnek miféle nyílásaiban és üregeiben rejtőzködött már.

Úgy hasonlítottak egymáshoz a pénzek, mint némely tanúvallomások szerint az ő bátyjához, a zentai csatában eltűnt Károlyi Istvánhoz a csavargó Nagy Geci. Merthogy mindketten a boldogult Károlyi Lászlóhoz voltak a megszólalásig hasonlóak. Nézte Károlyi Sándor a király arcélét egyik pénzen is, másikon is: ez itt Károlyi István, akire már nem emlékszem, az ott Nagy Geci, akit soha nem is láttam. Egyikben is, másikban is Károlyi-vér folyik, már amelyikben folyik még.

No de az okos ember az ezüstöt nem látja másnak, mint ami: vagyis ezüstnek. A török világ utolsó évtizedében Magyarországot elárasztotta a rézpénz. Mondogatták a prédikátorok: ahogy a Mózes által felállított rézkígyó megemésztette az összes többi kígyót (Számláltatás könyve, huszonegyedik rész), ugyanúgy a szepesi kamara is azt akarja, hogy a rézpoltura eméssze meg az összes többi pénzt. Sóhajtoztak a jó magyar hazafiak: volna csak az országban több ezüst, hej mindjárt milyen szép, nyugodt magyar világunk lenne!

Mármost egy ideje megint van ezüst, mert egy újfajta módszer jóvoltából ismét nagyobb mennyiségű nemesfémeket adnak a nagybányai telepek. Ezüst, az volna; de hol a szép, nyugodt magyar világ? Meg aztán hová került a kibányászott ezüst, kit gazdagít? A szepesi kamara teszi rá a kezét, és amit el nem sikasztanak, azt küldik Bécsbe!

Valóban, a szepesi kamara nemcsak erősebbé, hanem erélyesebbé is vált az utóbbi néhány év során. Most már nemcsak a jó magyar pénzt, hanem a jó magyar világot is el akarta emészteni, főleg a nemesi szabadságot, a vármegyét! (No, de nem eszik olyan forrón a kását, ahogy főzik. Volt már eset rá, hogy az ősi magyar alkotmányt síppal-dobbal felfüggesztették, majd néhány év múlva szép csöndben, lábujjhegyen kénytelenek voltak visszaállítani.)

Különös makacssággal képviselte a szepesi kamara jogügyigazgatója, Holló Zsigmond (Károlyi Sándornak személy szerint is ellensége) azt a nézetet, amely szerint a jobbágyság intézménye valósággal rákényszerít a züllésre és a tunyaságra. A vármegyei rendszer pedig nem egyéb, mint a mohácsi vész utáni zűrzavar törvényesítésére tett kísérlet, amelyet leghelyesebb volna egyetlen tollvonással eltörölni. Efféle nézetei miatt nem örvendett népszerűségnek a felső-magyarországi nemesség körében. Az egyik megyegyűlésen, talán Szobráncon vagy Rudabányán annyira megharagudtak rá, vagy annyira tréfás

kedvük támadt, hogy élve akarták eltemetni. Szolgái az utolsó pillanatban kaparták ki a ráhajigált sárkupacok alól.

Nekünk, magyaroknak sok egyéb mellett az a dicsőség is kijutott, hogy a világon az első bányabeli robbantásra hazánk területén került sor, a nagybányai Pistorius-aknában, kevéssel történetünk előtt, 1694. február nyolcadikán kora reggel, noha várfalak és egyéb építmények rombolására már másfél évszázaddal korábban is alkalmaztak lőport. Ám sok idő telt el, míg egy bizonyos Wenzl Cipriánnak eszébe jutott, hogy: a mélyben húzódó érc tartalmú kőzetek is csak afféle Isten által rakott sánc- és várfalak; ugyanúgy fel kellene robbantani őket, mint az emberkéz által építetteket.

Fiatal korában Wenzl katonáskodott, ismerte a várfalak robbantásának minden csínját-bínját. Utoljára Nagyvárad visszafoglalásakor volt módjában robbantani: 1692. május 30-án a mieink az ő irányításával robbantották fel az Olaszi-bástyát. Azonban a győzelem ünnepléséből már nem vehette ki a részét; fajtalanság gyanújába esett, keresték, elszökött. El akarván bújni a föld alá, hogy még a fényes nap se tekintsen rá, beállt bányászni. Ott a bányában békessége lett volna, ha kötekedő, civakodó természetűnek nem teremti őt a jó Isten; így azonban, türelmetlensége, újító kedve miatt, hajbakapott Kolpichtogel Krisztián tárnasáffárral, aki váltig állította, hogy azért nincs a fejtésekben annyi ezüst, mint régen, mert megharagudott a Nickel és a Kobalt (ez két szellemnek a neve volt), látván a mostani bányászok rossz erkölcsseit. Rosszak közt is a legrosszabbik vagy, Wenzl Ciprián: az imádkozást elmulasztod, bezeg a részegeskedést nem mulasztod el!

Szó szót követett, pofonok is elcsattantak; tehát az ügy kivizsgálása Wendenstein Dávidra bízott, akinek még régről maradt egy kis törleszténivalója a tárnasáffárral szemben, és akinek Wenzl hűsége, becsületes arccal elmondta, hogy: a Pistorius-aknában tényleg nem alkalmazható az izzítási módszer (amennyiben a felhevített ércet hideg vízzel repeszténénk meg), mivel az itteni meredek fejtésekben, légáramlás híján, hamar kialszik a tűz. Viszont lehetne robbantani.

Hát azt meg hogyan lehetne?

Kérem szépen, azt úgy lehetne, hogy elmegy az ember a fejtés végébe, fúr egymás mellé két sorban három-három lyukat, beleteszi a patront, hátraszalad és durrr!

No és nem szakad le, mármint a mennyezet?

Mondta Wenzl, hogy: robbantott ő már sok helyen, sokféle talajban – Eger alatt, ahol itt is, ott is pincék vannak a puha mészkőbe vájva, Várad alatt, Esztergom alatt, Pécs alatt, még Szeged alatt is –, bizony ám, és egyszer sem szakadt le. Ahol én robbantok, ott oly nagy a biztonság, mint az embernek az anyjának az ölében. Szeged alatt is, 86-ban, kértem a generálistól: adjon segítséget huszárokat a Szatmár vármegyei bandériumból. Úgysem használhatók

azok semmi másra; mert a magyar katonák lesben állni tudnak, várat védeni tudnak (amíg fel nem robbantod őket), ám összehangoltan, fegyelmezetten harcolni nem tudnak. Inkább zsírozzák a nádszálakat (az volt a gyújtózsínór: hosszában félbevágott, zsírral vagy kátránnyal bekent nád), inkább gyártásák a patronhüvelyt és a fojtást!

És ne legyen Wenzl Ciprián a nevem, ha ezúttal is nem nekem lett igazam. Hiszen ha azok a magyar legények ott maradnak velem az aknában, és a robbantás előtt még jókor a hátam mögé bújnak, úgy ma is élnének, ha azóta meg nem haltak volna; csak hogy meghaltak, mert a generális nem hallgatott rám. Kivezényelte őket Zenta mellé a rónaságra, és ott a janicsárok lekaszabolták nyavalyásokat.

Ezt követően Kolpichtgogelt elbocsátották, Wenzl Ciprián lett az új tárnasáfár.

Még ma is emlékszem az egyikre: mondta, hogy kedvesebb neki a biztos halál, mint az a becstelen élet, amely várna rá. Kapitány volt, velem nagyjából egyidős, vagyis még fiatal; ő volt Károlyi István, a Szatmár megyei főispán fia. Később, amikor összebarátkoztunk, nem tekintve a rangkülönbségre, bevalotta nekem, hogy bizony félti az életét. Még hozzá nem az ellenségtől félti, hanem rokonaitól és rosszakarató pályatársaitól.

Csak hogy Wendenstein Dávidot nem érdekelték Wenzl régi robbantásai, sem a hozzájuk fűződő emlékek, őt az a haszon érdekelte, amely az újabb, még csak ezután következő robbantásokból rá fog háramlani. Még 1693. őszén Vágsellyére utazott, hogy meggyőzze Montecuccolit a robbantásos módszer várható előnyeiről. Montecuccoli Jeromos a hadvezér Montecuccoli másodunokaöccse volt, ezenkívül a magáénak mondhatta a Brenner-féle bányaügyi szövetkezet részvényeinek többségét. Am az új tárnasáfárba nem lehetett ilyen könnyen befojtani a szót. Ha már Wendenstein úrnak nem beszélhetett, mondta ő másoknak, bárkinek. Csak legyen, ki végighallgassa. Nem beszélt persze sem folyékonyan, sem tömören. Hiába volt meg a mondanivalója, ha ő maga nem volt beszédes ember. Inkább eltompultnak, bárgúnak látszott (noha kétségkívül értett a robbantáshoz és a velejáró munkálatokhoz). Sokat emlegetett izgágasága is csak egy fogságba esett, buta állat vergődéséhez volt hasonló. Sokáig azt hittük, hogy a többiekkel együtt ő is odaveszett a Zenta melletti csatamezőn. Hanem aztán írt egy levelet az apjának Nagykarolyba, hogy: életben maradt, Belgrádban, a vár kerek tornyában tartják fogva, és hogy: küldjön váltságdíjat. Aztán Drinápolyból is írt egy levelet, hogy: a vár pincéjében raboskodik, és hogy: küldjete váltságdíjat.

Úgy írta, hogy „küldjete”, mert az apja, Károlyi László addigra már meghalt, ő tehát az öccsétől kért pénzt, meg a nővéreitől. Hogy a bajban az embert nem tagadják meg a testvérei.

Aztán írt egy levelet valahonnét Konstantinápoly mellől, hogy: egy istállóként használt régi keresztény templomban raboskodik, és hogy: küldjetelek váltásdíjat, mielőtt meghalok. Ezt levelet már egy kis foszlányra írta, mint amilyen a patronhüvelyből vagy a fojtásból marad: és a tulajdon vérével írta, mert az istálló falai közt nem talált kormot, amiből tintát keverhetett volna nyállal vagy – elnézést! – vizelettel. Úgyhogy a kézírása tényleg nem volt sem szépnek, sem rendezettnak mondható, már csak azért sem, mert a két keze össze volt bilincselve. Kapott engedélyt, hogy írjon, de a bilincset nem vették le róla. Vagy talán engedélyt sem kapott.

Őccse pedig nem azt felelte, hogy: dögölj meg ott, ahol vagy; nem akart rossz testvérnek mutatkozni a világ előtt. Nem, ez nem az én bátyám kézírása. Ez volt a válasza. Ez már a tizedik vagy tizenkettedik szerencsepróbáló, aki váltásdíj címén akar tőlem pénzt kicsalni; azoknak sem hittem, pedig azok ügyesebben hazudtak, mint ez itt. Így hát ki tudja, mi lett Károlyi László fiával: vajon él-e még a nehéz fogságban, vagy már meghalt, vagy talán sikerült elszöknie?

Bárhogy van is, váltásdíjat nem küldött érte senki.

Időközben, Kockler Farkas bányabírósaági segédírnok unszolása nyomán, Köbl Mátyás pénztárnok és Wenger Mihály könyvvizsgáló feljelentette Wenzl verekedésért, bányarongálásért, valamint a bányaszellemek, Nickel és Kobalt kigúnyolásáért, pontosabban – elnézést! – leszarásáért. Mire a bányabírósaág elfogatta és bezáratta Wenzl-t, ám a bírák még aznap írásbeli figyelmeztetést kaptak a szepesi kamarától, hogy a bányagrófság nem ítélkezhet királyi tisztviselő fölött.

Egykettőre kiderült, hogy a szepesi kamara Wenzl Ciprián tárnasáfárt (és ebben a játszmában Holló Zsigmond jogügyigazgató szutykos kezei keverték a kártyát) királyi főaknászmesterré nevezte ki. Am a bányagrófság egyéb tekintetben is tapasztalhatta a nagyhatalmú hivatal ártó szándékát. 1694. január közepén a Brenner-féle bányauági szövetkezet újabb közgyűlést hívott össze a Nyitra megyei Galgócra, majd ezt, a helyszín alkalmatlanságára hivatkozva, egy másik mezővárosba helyezték át; azonban egyszerre csak itt is megjelentek a szepesi kamara tisztviselői, és követelték a Brenner-féle szövetkezet hiánytalan, hiteles névjegyzékét. Fennáll ugyanis az alapos gyanú, hogy a szövetkezetnek, Montecuccolin kívül, több száz nemlétező részvénytulajdonosa is van.

A névjegyzék átadását Montecuccoli Jeromos több okból is – részint Rajmund nevű rokonára való tekintettel, aki egy egész dragonyosezredet küldött a közgyűlés védelmére, részint a bonyolult katonai helyzet és az általános bizonytalanság miatt – megtagadta. Ráadásul február 10-én olyan értelmű hírek érkeztek, hogy a Pistorius-aknában sikeresen zajlott a próbarobbantás. Melynek jóvoltából egy nap alatt annyi ezüstérc vált kitermelhetővé, amennyit a bá-

nyászok faékekkel és vésővel (ahogyan azt már Egyiptomban is csinálták a fáraók idején) egy hónap alatt sem hoznának felszínre.

Ezek után a közgyűlés egyhangú szavazással úgy határozott, hogy a Pistorius-aknában hetente háromszor kell robbantást eszközölni. Mattyasovszky László nyitrai püspök (aki történetesen a magyar kancelláriát vezette Bécsben) rögtön jelezte, hogy szívesen szállítana salétromot a Brenner-féle bányaugyi szövetkezetnek, amennyiben a közeli Selmechányán is bevezetésre kerülne az újfajta robbantásos módszer.

A selmechányai kamaragrófság haszonélvezeti jogát kétharmad-egyharmad arányban (vagy másféle, mindannyiunkat kielégítő módon) osztanánk fel. Ilyen dicséretes egyetértésben, jókora szótöbbséggel folyt a közgyűlés, de még ezt megelőzően Lakner Jónás királyi biztos Nagybányára sietett, és ott, egyéb észrevételek mellett, nyomatékosan figyelmeztette Wenzlt, hogy nem kocsmában tartózkodik, nem is borospincében, hanem egy rézsútós fejtésben, amelyből kézi szivattyúval kell kihajtani a felgyülemlt vizet; mire Wenzl kezébe kaparintotta Lakner Jónás kalapját, és beleokádott. Nesze, baszd meg, szivattyúzzál! Kérdezte Lakner Jónás: mi volt ez? A főaknázmester, aki ezúttal is részeg volt: ez volt a Nickel, kurjantotta; és még csak most jön a Kobalt vagy Kobold! Szólt, és farba rúgta Laknert oly nagy erővel, hogy a királyi biztos legördült a meredek tárna legaljára, ahol már elő volt készítve a következő robbantás.

Lakner panaszt emelt, amely magasabb körök figyelmét is a Brenner-féle bányaugyi szövetkezet üzelmeire irányította, ezzel szemben Wenzl még mindig rendkívüli bánásmódra számíthatott, mivel rajta kívül senki sem tudta a robbantásokat megfelelő módon előkészíteni. Egyelőre tehát büntetlenül garázdálkodhatott, ám Bécsben a gazdasági kamara jelentést kért róla, amely hamar meg is érkezett, és meglepő módon az állt benne, hogy: Wenzl Ciprián az utóbbi időkben teljesen megjavult, sőt meg is öregedett.

Csakugyan: kikecmergett a bányából, végigdülöngélt a város utcáin, hunyorgott az őszi verőfényben. Úgy üldögélt a Szent István templom előtt, amelyet a minorita rend már évek óta visszakövetelt a lutheránusoktól, egyelőre hiába, mint a többi közönséges koldus. Pedig ő nagyságos úr volt, királyi főaknázmester; ezt a rangot egyelőre nem vették el tőle, még azután sem, hogy szégyenszemre kiderült, nem tud írni-olvasni. Ő csak robbantani tud. Vagy inkább tudott, mert azóta megöregedett és megjavult.

Tönkrement, megviselt embernek látszott. Mint akinek éjszakánként a szívével gurigázik a Nickel, és a hasáról eszi meg a forró kását a Kobalt.

Jött azonban Kolpichtgogel, az egykori tárnasáfár, mert ő még mindig élt, és még mindig bosszúra szomjazott. Elhíresztelte, hogy: az a személy, aki az ő kezéből kiütötte a kenyeret, és aki jelenleg a főaknázmester címet bitorolja, nem is Wenzl Ciprián, hanem valaki más. Ő, Kolpichtgogel nem restellte a fá-

radságot, és utánajárt a dolognak. Az igazi Wenzl régesrég meghalt: még Várad alatt, az Olaszi-bástya robbantása közben ráomlott a föld. Ez a kötekedő gazember, aki nem szégyelli Wenzl Cipriánnak hazudni magát (mert hiszen az igazi Wenzl istenfélő, tisztességtudó ember volt), valójában egy Nagy Gergely nevű gonosztevő, akit mindannyian csak úgy hívtunk, hogy Nagy Geci.

De én ezt nem hagyom annyiban; és én, Kulpichtgogel Krisztián kifejtem az igazság ércét a meddő szóbeszédből! Tudjátok meg tehát, hogy ez a Nagy Geci afféle rongyember volt, aki hetivásárookra jár lopkodni, de aztán beállt katonának, és hogy őneki a jó Isten, lám csak, mennyire felvitte a dolgát! Eltanulta szegény Wenzltől a robbantás fufangjait; no de meg is fizetett a jóságáért Wenzl Ciprián, ráomlott a sárga föld, és ne legyenek boldog hátralevő napjaiban, ha egy hamis patronnal nem épp maga Nagy Geci robbantotta Wenzl fejére a sárga földet. Bőrére húzta Wenzl ruháját, fejébe tömte Wenzl tudományát, csizmája talpára szögezte Wenzl becsületét.

Akkor foglalták vissza Váradot a mieink. Nagy öröm volt, nagy kavarodás. Kérdezték Nagy Gecit: hát Wenzl Cipriánt hová tetted, hékás? Felelte szégyentelen: dejszen én vagyok a Wenzl, itt vagyok, ragyogok! Hányat robbant-sak, hogy elhiggyétek? Elhisszük mi robbantás nélkül is; no de a Nagy Gecit hová tetted, hékás? Mert ha megvan a Wenzl, akkor hol a Nagy Geci?

Pimaszul vigyorog: hogy azt legokosabb lesz, ha Nagy Gecitől magától kér-ditek! De azt azért látta nagyon jól, hogy a katonaságnál nem lesz maradása, tehát idejött, és beszínlelte magát közénk. Szigorú vizsgálatot, példás büntetést kérek.

Csakhogy addigra már minden fejtésben akadt két vagy három vájár, aki megpróbálta ellesni a főaknászmestertől a robbantás mikéntjét; ez érdekelte őket, nem a főaknászmester valóságos vagy nem valóságos neve. Némelyikük már önálló volt, már a főaknászmester felügyelete nélkül is eredményesen tudott robbantani. A főaknászmestert egy ideje már nem is látta senki. Állítólag Selmebányára vitték, hogy tudománya révén ott is meghonosodjék a robban-tásos módszer.

Állítólag Bécsbe vitték, és ott kíméletlenül faggatják. (Csak nemrég derült ki, hogy összejátszott az itt is, ott is útonálló kurucokkal; ő juttatta színezüst-höz a Nagybánya környéki pénzhamisítókat.) A Habsburg-vér minden cseppje mindig hitszegő vala. Nem faggatják őt, nem bizony, s végképp nem kíméletle-nül! Fogadóban van szobája, tollas ágyban alszik. Még selyem köntöst is csinál-tattak neki, nyusztprémes gallérral.

Megbecsülik, mint Misztótfalun az agarat! (Ez pedig akkor történt, amikor Kemény Boldizsár két agár kíséretében állított be a misztótfalusi bíróhoz, aki még sohasem látván hozzájuk hasonló furcsa jószágot, a jászolhoz kötötte őket, és káposztát adott enniük; meg is nyuvadtak, mire a gazdájuk végére ért az estebédnek.) Nem kisebb személy, mint Kollonich bíboros hívatta magá-

hoz, hogy meghallgassa beszámolóját vagy a bányabeli robbantásról, vagy a török fogságról.

Tudniillik előzőleg török fogságban is hentergett néhány esztendeig. Ez volt az utolsó híradás Wenzl Cipriánról, már akár tényleg Wenzl volt a neve, akár valami más. Korpichtgogel pedig, aki tulajdonképpen nem szerepel történetünkben, hanem éppen csak meg van említve, hirtelen azt vette észre, hogy szertefoszlik a bőre köré húzkodott idő, megritkulnak a szívébe gyömöszölt indulatok, és kiszakadt a tüdejéből az odaszögezett lélek. Mire pedig azt is észrevehette volna, hogy ő már tulajdonképpen sehol sincs, addigra tényleg nem is volt sehol. Maradt a fényes ezüsttallér Károlyi Sándor tenyerén.

